

Sözlü Tarih
Araştırmacıları İçin

PRATİK
EL KILAVUZU

BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

Sözlü Tarih
Araştırmacıları İçin
PRATİK EL KILAVUZU
2006

Adres: Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa-İstanbul
e-mail: bsv@bisav.org.tr
www.bisav.org.tr

İçindekiler

I. Bölüm: Sözlü Tarih Nedir? 5

II. Bölüm: Yöntem Tartışmaları 9

III. Bölüm: Sözlü Tarihçilik Nasıl Yapılır? 11

Görüşme Öncesi 11

Görüşme Sırası 12

Görüşme Sonrası: Analiz Çalışması 16

IV. Bölüm: Sözlü Tarih Proje Taslağı 19

V. Bölüm: Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Sözlü Tarih Atölyesi 23

Seçilmiş Kaynakça 24

Sözlü Tarih Nedir?

SÖZLÜ TARİH bir tür tarih araştırma metodu olup, temel olarak sözlü kaynakları değerlendirerek tarih yazma veya sözlü kaynakları tarih yazımında kullanma uğraşısıdır. Klasik anlamda tarihçiliğin yazılı belgelerden (ya da diğer somut sanatsal yapılardan) hareketle geçmişi keşfetme gayretine, sözlü tarihçilik şifahi kaynaklardan geçmiş hakkında bilgi edinme yöntemini alternatif olarak sunmuştur. Sözlü kaynaklar ele alınan hadiselerde ya da incelenen dönemlerde aktör ya da izleyici olarak birinci derecede rol almış genellikle ileri yaşlara sahip insanların kendi dilleriyle ifade ettikleri anlatılardan oluşur.

Buna göre araştırmacılar, projelerinde yer vermek istedikleri kişilerle uzun süreli ve duruma göre birkaç seans sürebilecek olan, sesli veya görüntülü kayıtların alındığı görüşmeler yaparlar. Bu görüşmelerde konuşan kişiler kendi hayatlarını anlatırlar. Hatta kendi hayatlarının da ötesinde, tanık oldukları tarihin belli bir kesimini kendi bakışaçıları çerçevesinde değerlendirirler. Sözlü tarih araştırmacıları da görüşmeler esnasında görüşmenin belli bir sistematik içerisinde olmasını sağlayacak çeşitli sorular sorarlar. Ancak sözlü tarihin başarılı ve hedefine uygun bir şekilde yapılması için araştırmacının, sık soru sorarak veya yönlendirme yaparak kendisiyle görüşülen kişinin kendisini rahat ifade etmesini engellememesi esastır. Görüşmelerden sonra sözlü tarihçiliğe somut olarak katkı sağlayacak aşama ise ses ya da görüntü kayıtları üzerinden yapılacak analiz sürecidir.

Sözlü tarihçiliğin modern akademi dünyasına girişinin, diğer tarih araştırma yöntemlerine nispetle daha geç bir döneme rastladığını söylemek mümkündür. Göreceli olarak bağımsız bir çalışma alanı olarak orta-

ya çıktığı andan itibaren, tarih disiplini içerisinde pek çok tartışmaya kapı açmış olmasına rağmen henüz metodu ve temel prensipleri üzerinde genel geçer bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak daha önce ortaya çıkan tüm tarih çalışma yöntemlerinde olduğu gibi, sözlü tarihçilik de çalışmalar arttıkça kendi standartlarını daha iyi belirginleştirmeye başlamıştır.

Esasen sözlü kaynakları kullanmak, tarih yazıcılığının geçmişine, sanılanın aksine, yabancı değildir. Mesela, pek çok otorite tarafından ‘tarihin kurucusu’ olarak kabul edilen Herodotus, diğer birçok Yunan tarihçi gibi, sözlü kaynakları güvenilir olarak kabul etmiş ve herhangi bir meselede olayı şahitlerinden dinlemeden kitabına almamıştır. Yine İslam medeniyetinin geleneğinde şifahi bilgi aktarımına büyük önem verilmiş ve özellikle Hadis ilmi nesilden nesile geçen nakli bilgileri değerlendirme üzerine çok sistemli bir metodoloji geliştirmiştir.

Ancak ‘bilimsel/modern’ tarihçiliğin ilk tohumlarının atıldığı 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen iki yüzyıl boyunca sözlü kaynaklar gereken itibarı görememiştir. Bu durum hiç şüphesiz bu dönem tarihçilerinin geçmişe ve tarih yazıcılığına biçtikleri anlam ve amaçlarla doğrudan ilgilidir. Sözlü tarihçilik daha çok sosyal ve kültürel çalışmaların arttığı zamanlarda tarihçilerin ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Tarihi 19. yüzyıl başlarında bilimsel akademiyle tanıştıran Leopold von Ranke, objektif kriterler arayan pozitif tarihçilere yazılı arşiv kaynaklarını adres göstermiştir. Ulus devletin kutsandığı bir dönemde ortaya çıkan bu yaklaşımda tarihin ana araştırma sahası siyasi tarih olmuş ve bu tarihin de araştırılmasında en sistematik ve ‘gerçekçi’ usulün ancak devlet arşivlerindeki kaynakların okunması ve yorumlanması olduğu ileri sürülmüştür. Devlet merkezli tarih okumalarına alternatif olarak 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Fransız *Annales* okulu yoğun makro verilere dayanan ve sonuçta çok genel sosyal ve ekonomik çıkarımlar ve sistemler yaratmayı amaçlayan bir tarih yaklaşımı benimsemiştir. Bu ekolün bir uzantısı olan sosyal tarihçilik de George Lefebvre’in ‘sayılabilir olmalı’ sloganıyla ifade edilen niceliksel verilerden beslenen tarih metodunu öncelerek katı standartlar ortaya koymuştur.¹

1 Paul R. Thompson, *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, çev. Şehnaz Layıkel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Sözlü tarihçiliğin ilk örneklerini 1950'lerde görmek mümkün olmasına rağmen sözlü tarihçiliğin tarih disiplini içerisinde gerçek anlamda yer bulduğu dönem 1980'lerdir. David Dunaway ve Willa K. Baum bu yeni akımın gelişimini dönemselsel olarak üçe ayırmaktadırlar: Buna göre; birinci dönemde sözlü kaynakları, arşivlerde nostaljik bir malzeme olarak saklanmak üzere hazırlanan biyografiler ve otobiyografiler oluşturmaktaydı.

İkinci dönem sözlü tarihçileri, 1960'ların ortasında projeler arttıkça daha tutarlı ve gelişmiş bir metodoloji uygulamaya başladılar ve bu dönemde sözlü kaynaklar kuru birer arşiv yığını olmaktan çıkıp özellikle feminizm, etnisite ve din çalışmaları ile yerel tarih çalışmalarında kullanılmaya başlandı.

1980'li yıllardan günümüze kadar gelen dönemde (üçüncü dönem) ise sözlü tarihçilik artık bağımsız bir çalışma alanına sahip bir tarih disiplini olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Sözlü tarih araştırmacıları bu dönemde, üniversitelerde okutulan tarih yazıcılığı dersinden etkilenen, 1950'li yılların tutuculuğundan ve altmışlı yılların sosyal radikalliklerinden sıyrılıp tarihin unuttuğu 'birey'e yöneldiler.² Hiç şüphesiz, sözlü tarih bu dönemde tarih yazımında büyük oranda benimsenen 'küçük' insanları bir birey olarak akademik tarihin uğraşı alanına dahil eden yaklaşımlardan beslenmiştir. Tabii sözlü tarihin gelişmesinde ve benimsenmesinde, sözlü kaynakların daha iyi korunabilmesi ve saklanabilmesini mümkün kılan teknolojik gelişmelerin de önemli bir payı olduğunu ifade etmek gerekir.

Sözlü tarihçiliğin bir disiplin olarak ortaya çıkmasında en büyük katkı Paul Thompson ve Alessandro Porteli'ye aittir. Her iki yazarın gerek yayımladıkları kitap ve makaleler gerekse sözlü tarih projelerinde oynadıkları rol, sözlü tarihçiliğin dünyada popüler çalışma alanlarından biri olmasına yardımcı olmuştur. Bu süreçte Türkiye'de de sözlü tarihçilik anlamında bir takım girişimlerde bulunulmuş, Boğaziçi, Sabancı ve Bilgi üniversitelerinde konu ile ilgili dersler okutulmuş ve bir takım projeler yürütülmüştür.

2 David K. Dunaway ve Willa K. Baum (ed.), *Oral History, An Interdisciplinary Anthology*, Walnut Creek: Altamira Press, 1996, s. 2.

Türkiye’de sözlü tarihçilik alanında yapılmış ilk büyük girişim, 6-7 Haziran 1993 tarihinde Tarih Vakfı tarafından organize edilip, Paul Thompson’ın da bizzat katılımıyla gerçekleşen ve aralarında Ethem Eldem, şevket Pamuk, Zafer Toprak ve Mete Tunçay gibi tarihçilerin yer aldığı Birinci Sözlü Tarih Proje alışması’dır. İkinci büyük girişim ise 15-19 Haziran 2000 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde yapılan II. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı’dır. Konferans İngilizce, Türkçe ve İşpanyolca yapılan sunumlarla gerçekleşmiştir.

Yöntem Tartışmaları

YUKARIDA DA ifade ettiğimiz gibi sözlü tarihçilik ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışından günümüze dek pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden hemen hemen tamamı sözlü kaynakların güvenilirlik meselesi üzerine odaklanmaktadır. Mesela, yaşlılık çağına gelmiş insanların hafızalarına nasıl güvenilebileceği veya güvenilse bile söyledikleri şeylerin doğru olup olmadığının nasıl ölçülebileceğine yönelik şüpheler dile getirilmektedir.

Sözlü tarihçiler de kendi çalışmalarına yöneltilen bu tür eleştirilere karşı tarih yazımında güvenilirlik sorununun sadece sözlü kaynaklarda değil yazılı kaynaklarda da karşımıza çıkan bir mesele olduğunu ileri sürmektedirler. Hiç şüphesiz, yazılı kaynaklar da olayları kendilerini kaleme alan kişilerin ya da kurumların bakış açılarıyla dillendiriyorlardı. Yazılı kaynaklar da doğal olarak dezenformasyonlar ya da manipülasyonlar içerebilirdi. Yanlış ifadeler ya da saptırılmış bilgiler -sözlü olduğu kadar- yazılı kaynaklarda da yer alabilmektedir.

Bu anlamda sözlü tarihçilik, kendi problemlerine ek olarak tarihçiliğin genel problemlerini de içermektedir. Ancak bu problemlerin yanında, bu yeni tarihsel metot tarih yazımına bir kısım önemli açılımlar da getiriyordu. Bunları beş maddede sıralamak mümkündür.

İlk olarak sözlü tarihçilik, görüşme yapılan kişilerin yanlış ya da yalan beyanlarına da değer vermekte ve kişilerin zihninde yer etmiş yanlış ya da çarpıtılmış anlatılardan, diğer sosyal bilimlerin yardımıyla (özellikle psikoloji) anlamlar çıkartmak suretiyle toplumsal hafıza tartışmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır.

İkinci olarak sözlü tarihçilik bir akademik disiplin olarak tarihi herkesin anlayabileceği sözlü kaynakları kullanmak suretiyle tarihçilerin mut-

lak otoritesinden kurtarmaktadır. Artık tarih, eski yazı bilen veya arkeolojik bulguları anlamlandırabilen tarihçilerin tekelinden çıkıp toplum tabanına yayılmaktadır.

Sözlü tarihçiliğin üçüncü önemli katkısı, geçmişte hiçbir surette yazılı belgelerde yer bulamayan (çoğu okuma yazma bile bilmeyen) 'küçük' insanların bilgi ve bakış açılarının sözlü tarih aracılığıyla tarihsel çalışmalarda kendilerine yer bulmaya başlamasıyla oldu. Böylece olan biteni değerlendirme 'yetkisi' tek bir zümrenin tekelinden çıkmış olmakta, hadiselere daha geniş bir açıdan ve farklı perspektiflerden bakma imkanı sağlanmaktadır. Bu da tarihçinin bakış açısına büyük bir zenginlik katmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, sözlü tarihçilik herhangi bir meselede farklı taraflara söz hakkı tanınmasıyla daha 'demokratik' bir tarih anlayışı sunmaktadır.

Son olarak, sözlü kaynaklar genellikle kasıtlı olmayarak tarihçileri ilk anda akıllarından geçiremeyecekleri birincil kaynaklara yönlendirebiliyordu. Burada Jules Michelet'in, 'Yaşayan dokümanlar arasındaki araştırmalarım bana istatistiklerde olmayan çok şey öğretti' sözünü anımsamak gerekir.

Sözlü Tarihçilik Nasıl Yapılır?

BU BÖLÜMDE sözlü tarih araştırmacılarının görüşmeler yaparken dikkat etmeleri gereken temel prensiplere yer verilmektedir. Araştırmacıların işlerini kolaylaştırmak için burada izlenmesi gereken yol üç alt başlık altında ele alınacaktır.

GÖRÜŞME ÖNCESİ

Konu veya Kişi Tespiti

Bir sözlü tarih projesinde görüşme öncesi yapılması gereken ilk şey, projenin amacını ve kapsamını iyi tespit etmektir. Bu bağlamda yapılacak olan çalışma ya *kişi odaklı* veya *konu odaklı* olmak durumundadır. Kişi odaklı sözlü tarih çalışması bir kişinin kendi hayatını, hayatında önemli gördüğü olayları, tanıdığı kişileri kısaca ‘tarihte’ tanık olduğu bir zaman kesitini kendi perspektifinden anlatmasıdır. Mesela, Bilim ve Sanat Vakfı tarafından Prof. Sabahattin Zaim’le yapılan ve kayıt altına alınan bir dizi görüşme kişi odaklı sözlü tarih çalışmasına örnek olarak verilebilir. Burada Zaim, çocukluğundan itibaren gerek günlük yaşamda, gerekse de iş dünyası ve üniversitede şahit olduğu olayları kronolojik bir düzen içerisinde anlatmıştır. Konu odaklı sözlü tarih çalışması ise geçmişte ‘iz bırakan’ bir olay veya süreç hakkında, o olayı veya süreci yaşamış kişilerle yapılacak görüşmelerden oluşmaktadır. Mesela, 6-7 Eylül Olaylarını yaşamış kişilerle görüşülerek, bu olaylar sırasında atmosferin nasıl olduğu ve bu olayların toplumda nasıl algılandığı üzerine yapılacak bir çalışma konu odaklı sözlü tarih çalışmasına örnek verilebilir. Bundan başka, Türkiye şehirlerinde ‘gecekondulaşma’ süreci hakkında yapılacak bir sözlü tarih araştırması da konu odaklı bir sözlü tarih çalışmasıdır.

Sözlü tarihçilikte genel kabul gören eğilim kişi odaklı çalışmaların esas olduğudur. Ancak pek çok belgesel ve televizyon programlarında sıklıkla

konu odaklı seçimler görülmektedir. Araştırmacının bu noktadaki tercihi biraz da yapacağı araştırmanın niteliğiyle de doğrudan ilgilidir.

Ön Araştırma

Görüşme yapılacak olan kişi rastgele seçilmemeli, kişi tespitinde belli bir amaç doğrultusunda hareket edilmelidir. Başarılı bir sözlü tarih projesi, görüşme yapılan insanların sayısıyla değil yapılan görüşmelerin niteliği ile ölçülür. Bu nedenle seçilen kişiye ulaşma sürecinde hatırı geçen referanslar bulmak oldukça önemlidir. Sözlü tarih araştırmalarında daha önceleri toplumca 'güngörmüş' olarak nitelendirilen ve 60 yaşının üzerinde insanlar tercih edilirdi. Ancak son zamanlarda özellikle konu odaklı çalışmalarda genç insanların da hayat hikayelerine/şahitliklerine doğrudan başvurulduğu sıkça görülmeye başlanmıştır.

Görüşme yapılacak kişiler hakkında ya da yaşadıkları dönem ve şahit oldukları olaylar hakkında daha önceden bilgi sahibi olmak, araştırmacının işini kolaylaştıracaktır. Görüşülecek olan kişi toplumca tanınmış bir kişi ise o zaman bilgi edinme noktasında pek fazla sıkıntı çekilmez. Pek fazla meşhur olmayan kişiler hakkında bilgi edinmek için yakınlarıyla görüşmek faydalı olacaktır. Kişi hakkında daha önceden edinilecek bilgiler görüşme esnasında hem önemli miktarda zaman kazandırır, hem de araştırmacının görüşme yapılan kişi üzerinde iyi bir izlenim bırakmasını sağlar. Kişiler hakkındaki bilgiyi bir ön görüşme yapmak suretiyle de edinmek mümkündür. Yapılacak olan bu ön görüşmede bilgi almak amacıyla çok sayıda ve tek kelimelik cevaplar gerektiren sorular yöneltilebilir.

Eğer konu odaklı bir sözlü tarih çalışması yapılacaksa, seçilen konu üzerine yayımlanmış makale ve kitaplar okunmalıdır. Konu hakkında en azından kabaca bilgi sahibi olmak görüşme sırasında sorulabilecek soruların hazırlanmasında faydalı olacaktır. Ayrıca, ön araştırma sözlü tarih görüşmesi sırasında anlatılan şeylerde, hemen göze çarpmayan bazı önemli ayrıntıların yakalanmasına yardımcı olabilir.

İletişim

Ön araştırma yapıldıktan sonra, araştırmacının görüşülecek kişi veya kişilerle doğrudan iletişim kurması ve bizzat kendisinin randevu talep etmesi ideal olandır. Bu suretle görüşme yapılacak olan kişiye doğrudan güven hissi verilme fırsatı sağlanmış olur. Randevu talebi esnasında kişiye,

anlatacaklarına değer verileceğini ve istediği ölçüde gizlilik içerisinde tutulacağını hissettirmek gerekir. Alınacak olan randevunun yeri ve saati kesinlikle görüşme yapılacak olan kişinin tercihlerine göre ayarlanmalıdır. Yapılacak olan görüşmede ses ya da görüntü kaydı alınacağı da randevu isteme esnasında dillendirilmelidir. Görüşülecek olan kişi, bu tip bir kayda izin vermezse dahi görüşme yapılacak gün araştırmacının şansını tekrar denemesinde fayda vardır.

GÖRÜŞME SIRASI

Kayıt Cihazları

Görüşme esnasında kullanılacak olan kayıt cihazlarının kalitesi, yapılan görüşmelerin uzun süre saklanabilmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Görüşmeye gitmeden önce eldeki cihazlar mutlaka kontrol edilmesi ve birkaç kez üzerinde denemeler yapılmalıdır. Mümkünse görüşme gününde her ihtimale karşı birden fazla kayıt cihazı taşımak faydalı olur.

Güven

İyi bir sözlü tarih projesi hazırlamanın en temel gerekliliği araştırmacının görüşme yapılan kişiye güven duygusu verebilmesidir. Araştırmacı görüşme sırasında mümkün olduğunca güler yüzlü olmalıdır. Görüşme esnasında yaratılacak olan içten ve samimi bir hava görüşmeye verimlilik katar. Görüşme yapılacak olan yere bir hediyeyle gitmek suretiyle yapılacak olan bir jest görüşülecek kişi üzerinde olumlu bir intiba bırakabilir.

Tarih-Mekan-Kişi

Görüşmeye geçilmeden evvel araştırmacının mutlaka yapması gereken şey ses ya da görüntü kayıt cihazına günün tarihini, saatini (tam olarak) görüşme yapılan mekanı ve görüşülecek kişinin ismini, kimliğini ve gerekirse başka bir kısım bilgileri kayıt etmesidir. Bu küçük bilgilere analiz safhasında çok fazla ihtiyaç duyulacağı görülecektir.

Soru

İdeal bir görüşmede dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da sorular meselesidir. Esasen kişi odaklı bir sözlü tarih çalışmasında görüşmeler sırasında araştırmacının hiç soru sormaması ya da çok az sorması idealdir. Buradaki esas kaygı kişiyi yönlendirmemektir. Ancak bunun müm-

kün olmadığı durumlarda araştırmacının kapalı uçlu ('evet' ya da 'hayır')la cevaplanabilecek sorular) değil açık uçlu (daha geniş cevap gerektiren) sorular sorması, böylelikle görüşülen kişiyi yönlendirmemesi beklenir. Mesela herhangi bir mesele üzerine 'Bu böyleydi değil mi? Siz de öyle düşündünüz zannederim' gibi sorulardan ziyade 'Olay sizce nasıl vuku buldu? Siz ne düşündünüz?' vb. sorular yöneltilmelidir. Görüşmeye başlarken kişinin kendi çocukluk yıllarından itibaren anne babasını (mümkünse dedelerini de) kapsayacak biçimde kendi hayat hikayesini anlatması beklenir.

Ancak, konu odaklı bir sözlü tarih görüşmesinde önceden soruların hazır olması gerekir. Bu tür bir çalışmada görüşmenin amacına uygun olması için görüşülen kişinin konunun dışına çıkmaması daha verimli olur. Böyle bir görüşmede araştırmacı sorularını yönelmeli ve esasen bu sorulara cevap aramalıdır. Eğer görüşülen kişi sorulan bir soruya cevap vermek istemiyorsa fazla ısrar edilmemelidir. Fakat, görüşmeyi mutlak anlamda sınırlamamak ve görüşülen kişinin araştırmacının planlamadığı konularda da görüş belirtmesine izin vermek araştırmayı zenginleştirir.

Not Alma

Görüşme esnasında araştırmacının kayıt cihazı dışında kendisinin de özellikle şahıs, yer ve olaylara dair kısa notlar alması faydalıdır. Görüşme sonunda bu notlardan faydalanarak, konuşmacıdan bazı şeyleri detaylandırması yahut anlaşılmayan bir meseleyi daha açık bir hale getirmesi istenebilir.

Onay

Görüşme esnasında, görüşme yapılan kişinin anlattıklarını onaylamak kişiye ayrı bir motivasyon sağlar. Onay işlemi daha çok mimikler ve baş sallamak suretiyle yapılacak bir vücut hareketiyle gerçekleşir. Bunun dışında 'Anlıyorum', 'Haklısınız, kesinlikle', 'Bizde de zaten böyle' gibi ifadelerin kullanılması faydalıdır.

Üçüncü Kişi

Görüşme yapılan kişinin etraftan etkilenmemesi için teke tek görüşme yapmak tavsiye edilir. Ancak, kişi eğer çok yaşlı ve hafızasındaki problemler dolayısıyla bazı şeyleri karıştırıyorsa ya da yöresel şivesi anlaşılmaya

çok müsait değilse o zaman kendisine yardımcı olmak üzere bir yakını ya da akrabasının bulunmasında fayda vardır. Görüşülecek kişi yabancı uyruklu ise bir tercüman vasıtasıyla yardım alınabilir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, üçüncü kişilerin görüşmeye dahil olmayıp sadece aracı durumunda olmalarını sağlamaktır. Araştırmacı görüşmenin kontrolünü kendi elinden bırakmamalıdır.

Sabır ve Tahammül

Özellikle yaşlı kişilere sabır ve tahammül göstermek son derece önemlidir. Kimi zaman görüşme çok farklı ve de son derece sıkıcı konularda geçebilir veya bir mesele etrafında gereksiz yere dolanılabilir, tekrarlar yapılabilir. Burada araştırmacı güler yüzlü olmaya devam ederek -konuşmacıyı yönlendirmemek şartıyla- görüşmenin önünü açacak sorular sorabilir. Görüşme esnasında kesinlikle konuşmacıya muhalif olmamak ve kendi fikrini kabul ettirmeye çalışmamak gerekir.

Kayıt Cihazları

Sözlü tarih görüşmelerinin vazgeçilmez unsuru olan kayıt cihazları görüşme yapılan kişinin dikkatini dağıtmayacak bir yere konmalıdır. Bu nedenle cihazlar ne kadar kaliteli ve boyut olarak ne kadar küçük olursa konuşmacının dikkati daha az dağılmış olur. Son zamanlarda çıkan ve hızla yaygınlaşan dijital ses kayıt cihazlarını kullanmak tavsiye edilir. Ayrıca görüşme esnasında araştırmacının cihaza sıklıkla bakmaması önemlidir.

Son Olarak

Kişi konuşmasını bitirdikten sonra araştırmacı son olarak kendi tuttuğu notları gözden geçirip anlaşılmayan ya da daha çok bilgi gerektiren meseleleri konuşmacıya sorular yoluyla aktarmalıdır. Eğer ikinci bir görüşmeye ihtiyaç duyuluyorsa, yapılacak olan yeni görüşmenin yeri ve saati mümkünse hemen tespit edilmelidir. İkinci bir görüşme yapmanın her zaman faydası vardır. Nitekim bu sayede konuşmacı o esnada aklına gelmeyen şeyleri hatırlayabilir ve eklenmesi gereken şeyleri ikinci görüşmede ekleyebilir. Araştırmacının da birinci görüşmeyi dinledikten sonra kafasında farklı sorular belirebilir. Ancak yapılacak olan projenin veriminin düşmemesi için iki görüşme arasında fazla süre geçmemesi tavsiye edilir (ideal aralık bir, en fazla iki gündür).

GÖRÜŞME SONRASI: ANALİZ ÇALIŞMASI

Telif Hakkı

Görüşme sonrasında araştırmacının yapması gereken ilk iş, hazırladığı projeyi yasal olarak kullanabilmek için, konuşmacıyı yapılan görüşmenin araştırmacı tarafından kullanılabilmesini onaylamaya -bir izin belgesi imzalamaya- ikna etmek olmalıdır. Günümüzde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de telif hakkı hukuki anlamda kişileri oldukça bağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Sözlü tarih araştırmalarında kişilerin, oluşan malzemenin hem saklanması hem de bunların kullanılması üzerinde hakları vardır. Dolayısıyla her iki hakkı araştırmacıya devreden bir yazılı belge mutlaka alınmalıdır. Daha önceleri şifahi izinler de kabul edilmekteydi ancak bugün özellikle hayatını kaybetmiş kişilerin ses kayıtlarını kullanmada şifahi izinler kimi zaman izin olarak kabul edilmeyebiliyor. (Nitekim görüşmenin telif hakkı, görüşülen kişi öldükten sonra mirasçılara geçmekte ve bu mirasçılardan herbirinin onayı gerekmektedir.) Telif hakkı, araştırmasında ses kaydını kullanacak her bir araştırmacı için tek tek alınmalıdır.

Etik

Gerek görüşme sırasında, gerekse görüşme sonrasında görüşülen kişinin tercihlerine saygı gösterilmeli ve çıkarılması istenen yerler metinden mutlaka çıkarılmalıdır.

Sınıflama/Düzenleme

Kayıt için birden fazla cihaz kullanılmış ya da hem sesli hem de görüntülü kayıt alınmışsa bunların niteliklerine göre sınıflandırılması gereklidir. Ses kalitesi en iyi olan kaydın saklanması esastır. Ses bantlarıyla yapılan çekimlerin mümkünse dijital ortama aktarılması gerekir. Bunun için kullanımı son derece kolay ve az masraflı ‘goldwave’ programı araştırmacılara tavsiye edilir.

Deşifre

Deşifre, sözlü tarih projelerinin olmazsa olmaz gerekliliklerinden biridir. Alınan ses ya da görüntü kayıtları çok fazla vakit ve gayret harcanmasına sebep olsa da bunların mutlaka deşifre edilip transkripsiyonunun ya-

pılması şarttır. Bu, analiz safhasında hem bizim hem de bundan sonraki araştırmacıların işlerini kolaylaştırır. Deşifre yapılma esnasında kişinin yöresel şivesi ve kullandığı yabancı kelimeler mümkün olduğunca değiştirilmeden yazılmalıdır. Kişinin jest ve mimikleri, mümkünse sembollerle ya da parantez içinde ifade edilecek açıklamalarla mutlaka belirtilmelidir. Aksi takdirde, örneğin şaka yahut alay mahiyetindeki ifadeler bundan sonraki araştırmacılarca anlaşılmayabilir ve onların yanlış yorumlar çıkarmalarına sebep olabilir.

Analiz

Analiz belki de çalışmanın en mühim safhasıdır. Bu noktada iş bütünüyle araştırmacıya kalmaktadır. Yapılacak olan tarih çalışmasında malzemenin ne şekilde kullanılacağı daha çok araştırmacının takdirine bırakılmıştır. Ancak analiz esnasında yapılması tavsiye edilen en önemli husus, görüşme yapılan kişinin ne ölçüde tutarlı olduğu ve ifade ettiği şeylerin ne kadar güvenilebilir olduğudur. Kişinin kendi içinde tutarlı olup olmadığını anlayabilmek için kimi zaman görüşme kaydını defalarca dinlememiz gerekebilir. Kişinin doğru bilgi verip vermediğini başka kaynaklarla karşılaştırmak suretiyle anlayabilmemiz de mümkündür.

Sözlü Tarih Araştırma Grubu

Sözlü Tarih Proje Taslağı

İYİ BİR sözlü tarih projesi hazırlayabilmek için, ses kayıtlarından edinilen bilgilerin sistemli bir biçimde toplanarak düzgün bir dille anlatılması son derece önemlidir. Aşağıdaki taslak, planlı bir sözlü tarih çalışmasına dayalı bir makale hazırlamak isteyenlere yol göstermek amacıyla hazırlanmış tavsiye nitelikli bir çalışmadır. Taslak genel olarak beş bölümden oluşmaktadır.

1. BÖLÜM

Künye

Bu bölüm, görüşmenin kiminle, ne zaman, nerede, hangi dilde, ne kadar süreyle ve kaç kere yapıldığı gibi -görüşmenin künyesini oluşturan- bilgilerin yer aldığı bölümdür. Ekte yer alan Sözlü Tarih Projesi Değerlendirme Formu, bu işlevi yerine getirecek şekilde düzenlenmiştir.

2. BÖLÜM

Hayat Hikayesinin Özeti

Bu bölümde görüşme yapılan kişinin hayat hikâyesi özet bir şekilde anlatılır. Görüştüğünüz kişinin doğum yeri, tarihi, mümkünse ailesinin nereden geldiğı, nerede yaşadıkları ve hayatlarını nasıl kazandıkları anlatılır. Bunların dışında görüşme yapılan kişinin hayatının önemli kilometre taşları, sıkça bahsettiğı dönemler vurgulanarak aktarılır.

Not: Görüşme yapılan kişiler belli bir yaşın üzerinde oldukları için genelde pek az bir kısmı hayat hikayelerini kronolojik bir sıra takip ederek verir. Bu durumda yapılan sözlü kayıtlar deşifre edildiğı sırada mutlaka kronolojik bir sıra gözetilerek bu bölüm kaleme alınmalıdır.

3. BÖLÜM

Hayat Hikayesinin Analizi

Bu bölüm, yapılan ve deşifre edilen ses kaydının sözlü tarihin temel problemleri ve dikkat çeken noktalarıyla yeniden değerlendirildiği bölümdür. Bu bölümde aşağıdaki sorular dikkate alınarak analizler yapılır:

- Kişi hayatının hangi dönemlerine vurgu yapmış ve hangi dönemlerine değinmeyi tercih etmemiştir? Hayatının genel kapsamı değerlendirildiğinde bu tercihlerinin özel bir anlamı var mıdır? Hatırladıkları şeylerde bir seçicilik gözleniyor mu? Bunun özel bir anlamı olabilir mi?
- Kişinin yaşadığı dönemde meydana gelen toplumsal olaylara nasıl bir yaklaşımı var? Hangi perspektiften değerlendiriyor ya da tamamıyla bu meselelerin dışında mı?
- Geliştirdiği bu yaklaşımla kendisinin sosyal, kültürel ve ekonomik pozisyonunun bir ilişkisi var mı?
- Kişinin hayat hikayesinde değindiği mevzular genel tarih okumalarına hangi noktalarda katkı sağlıyor? Bizi, yazılı kaynaklarda olmayan ne gibi verilere ulaştırabilir?

4. BÖLÜM

Kaydın Deşifresi

Bu bölümde, yapılan görüşmenin ses kaydı deşifre edilir. Sarf edilen ifadelerin yazıya geçiş sürecinde anlam erozyonuna uğramaması için yazılı olarak ya da işaret ve sembollerle kişinin maksadı mutlaka ifade edilmelidir. Aşağıdaki semboller bu amaç için son derece kullanışlıdır:

(Sembollere, word dosyasında ekle-simge-wingdings (insert-symbols-wingdings)'den ulaşılabilir.)

5. BÖLÜM (OPSİYONEL)

Ek Dökümanlar

Bu bölümde, görüşmeyi yaptığımız kişiye ait kendisinin izniyle edineceğimiz fotoğraf, belge, mektup, günlük vesaire belgelerin fotokopileri yer alır.

EK: Sözlü Tarih Projesi Değerlendirme Formu

Görüşmeyi Yapanın Adı-Soyadı	
Görüşülen Kişinin Adı- Soyadı	
Yaşı	
Cinsiyeti	
Doğum Yeri	
Görüşmenin yapıldığı tarih/saat/mekan	
Yapılan görüşme sayısı	
Görüşme kaydının niteliği (sesli, görüntülü)	
Toplam kayıt süresi	
Görüşülen kişi hakkında genel bilgiler (en çok 4 satır)	
(Varsa) Görüşme sırasında yer alan diğer kişiler	
Anahtar kelimeler	

_____V. Bölüm_____

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Sözlü Tarih Atölyesi

BİLİM ve SANAT Vakfı'nın Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde çalışmalar yapan Sözlü Tarih Atölyesi, 2007 yılı Mart ayında başlattığı çalışmalara daha büyük bir ivmeyle devam etmektedir. Atölyedeki sözlü tarih çalışmaları iki alanda ilerlemektedir. Bir taraftan vakıf bünyesinde haftalık periyotta sözlü tarih çalışmaları başlığı altında toplantılar yapılmaktadırlar. Bu toplantılara katılan atölye müdavimleri kendi seçtikleri ya da dışarıdan teklif edilen isimlerle görüşmeler yapmakta ve edindikleri ses kayıtlarından hazırladıkları çalışmaları atölye toplantılarında sunmaktadırlar. Öte yandan atölye çalışmalarına doğrudan katılma imkanı bulamayanlar atölye tarafından hazırlanan öneri formunu doldurarak isim önermek suretiyle çalışmalara katkıda bulunmaktadırlar. Bu katılımcılar önerdikleri isimlerle doğrudan doğruya kendileri görüşebilecekleri gibi çalışmalara katılan bir diğeri atölye mensubunun da görüşmesini tavsiye edebilirler.

2007 yılında başlayan çalışmaların ilk döneminde, atölye katılımcıları ile sözlü tarih alanında kaleme alınmış belli başlı makaleler okunmuş, bu yeni çalışma alanının teorisi, yöntemi ve historiyoğrafideki konumu üzerinde tartışılmıştır. Bu çalışmalardaki esas maksat söz konusu yeni alanı tüm yönleri ile tanımaya çalışmaktı. İkinci dönem çalışmaları doğrudan projelere yönelik bir hazırlık aşamasıydı. İkinci dönem toplantılarına sözlü tarihe konu olabilecek konuklar çağrılmış ve onlarla yapılan mülakatlar bir sonraki sözlü tarih toplantısının çalışma konusunu oluşturmuştur. 2009 Mayıs ayıyla başlayan üçüncü dönem çalışmaları bütünüyle proje üretimine yoğunlaşmış ve atölye katılımcılarının her birinden en az bir görüşme yapması istenmiştir. alışmalar halihazırda devam etmektedir.

Elde edilen sözlü tarih kayıtları arşivlenmekte ve tasnif edilmektedir. Yakın bir zamanda söz konusu malzemelerin -makale formatına getirilerek- yayınlanması planlanmaktadır. Üçüncü dönem atölye çalışma grubu, yayın konusunda hazırlıklarına devam etmektedir.

Sözlü tarih çalışmalarına katkı sağlamak isteyenler aşağıdaki iletişim adreslerinden (tercihen e-mail üzerinden) bize ulaşabilirler.

Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi

Vefa Cad. No. 56 (34134) Vefa-İstanbul

Telefon: 0212 528 22 22

Fax: 0212 513 32 20

Email: sozlutar@gmail.com, tam@bisav.org

Seçilmiş Kaynakça

Alan M. Meckler, *Oral History Collections*, New York: Bowker, 1975.

Barbara W. Sommer, Mary Kay Quinlan, *The Oral History Manual*, Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2002.

David K. Dunaway, Willa K. Baum (ed.), *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, Walnut Creek: AltaMira Press, 1996.

Mary Chamberlain, Paul Thompson (ed.), *Narrative and Genre*, Londra; New York: Routledge, 1998.

Paul Thompson, *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, çev. Şehnaz Layikel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Robert Perks, Alistair Thomson, *The Oral History Reader*, Londra; New York: Routledge, 1998.

Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Sözlü Tarih
Araştırmacıları İçin

PRATİK
EL KILAVUZU

Elinizdeki bu kısa çalışma Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezinin bir süredir üzerinde çalışmakta olduğu Sözlü Tarih Araştırmaları Projesine katkıda bulunmak isteyen araştırmacılarımız için hazırlanmış, sözlü tarihçiliğin çalışma alanlarını, temel problematiğini ve metodolojisini (yöntemini) özetleyen bir el kitapçığıdır.

Çalışmamızın temel amacı, pratik anlamda çalışma sahasına doğrudan girecek olan araştırmacı adaylarına hazırladıkları projelerde tutarlı ve nitelikli bir yol izlemelerini sağlamak olduğu için, burada sözlü tarihçiliğin ortaya çıkışından itibaren akademik çalışmalarda tetiklediği tartışmalardan daha ziyade, 'güngörmüş' insanlarla yapılacak olan görüşmeler esnasında izlenmesi gereken stratejiler hakkında bilgiler sunmayı uygun gördük.